

Vertybių samprata ir rūšys

Žmogus nuo seniausių laikų siekė grožio, tobulumo, harmonijos, puoselėjamose vertybėse jis įprasmina gražiausius savo, kaip asmenybės bruožus, todėl vertybės, kaip visuomenės istorinės raidos patyrimo rezultatas, tapo sudedamąja individo ir visuomenės dalimi. Vertybės, sudarydamos žmogaus santykis su būtimi, padeda jam adaptuotis aplinkoje, ir pasirinkti svarbiausius socialinio, kultūrinio, ekonominio, gyvenimo aspektus, kurie jam tampa reikšmingiausi jo gyvenime. Anot Maslow, būties vertybės yra svarbiausios, tad galima pagrįstai teigti, kad žmogaus gyvenime reikia mokėti vertinti supančią aplinką, o kartu turėti dvasinį potencialą, kuriuo sekdamas jis gali tobulėti kaip asmenybė. Remiantis Giddens vertybės yra idėjos, kurias puoselėja pavieniai žmonės ir jų grupės, apibrėždamos, kas dera, pageidautina, gera ar bloga. Skirtingos vertybės atskleidžia svarbiausius žmogiškosios kultūros įvairovės požyrius. Žmonių vertybes aiškiai veikia esama kultūra, kurioje jie gyvena. Nors vertybės yra įvairių mokslų – filosofijos, psichologijos, sociologijos, pedagogikos – tyrimo objektas, jos apibrėžia svarbiausius ir esminius žmogaus vidiniu požyriu, dalykus, kuriais galime nusakyti santykius su kitais žmonėmis. Vertybių prasmė – išoriniai ir vidiniai reiškiniai aiškėjantys iš jų priešybių bei kontrastingumo. Daugeliui autorių vertybės – tai gėrybės, kurios atitinka žmogaus poreikius, troškimus, norus, įsitikinimus. Kaip teigia Bitinas, vertybes galima suprasti trimis aspektais. Pirmiausia, vertybė yra tai ką žmogus suvokia, kaip socialinį reikšmingumą ir tikrovę, išvelgiant egzistencinę šių reiškinų kokybę. Kitaip tariant, vertybė yra tai, ką individai vertina ir laiko svarbiu; bendrąją prasmę vertybės skiriamos į dvasines ir materialines vertybes, bei kūrimo ir vartojimo. Remiantis Kuzmicku vertybes galima skirstyti į nepagrindines ir pagrindines, žemesnes ir aukštesnes, įsivaizduojamas ar tikrąsias. Pagrindinės vertybės yra dorovinės, estetiškos, gyvenimo, politinės, religinės ir pažintinės vertybės. Todėl vertybių sistema yra nevienareikšmė ir sudėtinga, nes dažniausiai yra susijusi su išorės pasauliu, ir įvairiomis individui svarbiomis religijos, kultūros, ekonomikos, politikos temomis bei poreikiu išorinį pasaulį padaryti sau artimą ir patrauklų. Taigi vertybėse glūdi žmogaus sąmonė, jos nurodo, kas yra reikšminga kultūroje, politikoje, socialinėje aplinkoje. Nemažai vertybių yra bendros visiems individams, bet svarbios jos tampa tada, kai yra sujungiamos į bendrą sistemą. Tokią sistemą dažniausiai apibūdina aukščiausioji vertybė. Remiantis Bitinu, pagal aukščiausiąją vertybę, skiriamos tokios vertybės: 7 1. Auklėjimas, kuris dažniausiai vertinamas dvasinėmis vertybėmis. Šios vertybės reikšmingos kiekvienam žmogui, nes per jas pasiekama aukščiausioji vertybė ir randama tikroji gyvenimo prasmė. 2. Auklėjimas, kuris grindžiamas per kitus asmenis ar jų grupes. Čia aukščiausioji vertybė yra žmogus. Auklėjimo pagrindinis tikslas yra asmenybės teigiamas požiūris į kiekvieną žmogų, dideles ar mažas žmonių grupes, žmonių veiklą. 3. Auklėjimas, kuris grindžiamas sielos vertybėmis. Juo siekiama išaukštinti žmogaus individualybę visų vertybių sistemoje. Apibendrinant galima teigti, jog kiekvienai vertybių sistemai yra būdingi ne tik bendri bruožai, bet ir individualūs. Visų vertybių centras buvo, yra ir bus pats žmogus. Kaip teigia Vasiliauskas: „Atsižvelgiant į vertybių patvarumą, atsparumą laikui, jų tęstinumą būtinumą, jaunajai kartai rekomenduotina tokia ideali vertybių sistema, kurios viršūnėje yra universalios, amžinosios vertybės“ (Vasiliauskas). Tokias vertybes sudaro lygybė, teisingumas, tiesa, dora, savitarpio pagalba ir kitos. Todėl jaunų žmonių vertybių sistemoje turi deramą vietą užimti universalios vertybės. Šios vertybės labiausiai atspindi vaikų poreikius, jos jungia ir suvienija, ir įprasmina svarbiausius moralinius ir demokratinius principus, kaip laisvė, tiesa, teisingumas, teisė ir pareiga (Vasiliauskas). Šių dienų vertybės ateinančioms kartoms, gali atrodyti keistos ir neturinčios vertės, tačiau gyventi be vertybių yra neįmanoma. Asmeninių ir visuomeninių vertybių svarbumą rodo individuali kiekvieno jauno žmogaus norma, sudaryta iš jo principų, poreikių, idealų. vertybių ugdymas yra neatsiejama kiekvieno individo

gyvenimo dalis, kuris skatina žmogų tobulėti, nes vertybės remiantis įvairiomis filosofijos teorijomis yra suvokiamos skirtingai: idealizmo teorija teigia, kad vertybės yra pastovios, universalios, amžinos. Realizmo teorija teigia, kad vertybės - tai realiai nusakomos daiktų savybės. Emotyvizmo teorija vertybes įvardija kaip jausmų išraiškas. Nominalizmo teorija vertybes pateikia, kaip subjektyvius reiškinius. Fenomenologiniu požiūriu, vertybės yra išliekančios, objektyvios. Egzistencializmo teorija vertybes laiko laisvai pasirenkamomis, o reliatyvizmo teorija vertybes nusako, kaip nepastovias ir kintančias. Išanalizavus įvairius teorijų ir autorių vertybių apibūdinimus, galima teigti, jog vertybių sąvoka yra sudėtinga, turinti daug reikšmių ir dažnai susijusi su pasauliu ir žmogui rūpimais ekonomikos, politikos, kultūros, religijos bei kitais klausimais. Jauno žmogaus vertybėse, dažnai atsispindi tai, kaip ir kuo jis gyvena, kaip jaučiasi, koks jo požiūris į vienus ar kitus dalykus, kurie glūdi sąmonėje. Todėl galime daryti išvadą, kad kiekvienam individui vertybės yra visa, kas jam reikšmingiausia ir svarbiausia tiek socialiniu, tiek psichologiniu, doros ir grožio bei elgesio požiūriu.

Vertybių reikšmė ir ugdymo realybė

Remiantis Aramavičiūte ir Martišauskiene, kurios teigia, kad nuolatinė kultūros kaita, sukurianti naujus prasmės konstravimo kontekstus, keičia žmogaus vertybinius santykius su pasauliu ir ypač su nacionaline kultūra. Kyla daug įvairių svarstymų ir diskusijų, kurių centrine ašimi dažniausiai tampa vertybių prigimtis ir klasifikacija, vertybių vaidmuo ir vieta žmogaus gyvenime. Šiandieninėje visuomenėje vis labiau įsigalint materializmo dvasiai, sunkėja dorovinių vertybių pasirinkimas, nors vertybės ir laikomos svarbiausiomis švietimo politikoje, jomis paremti visi ugdymo prioritetiniai orientyrai nebeturi tokios reikšmės, kaip anksčiau. Kadangi vertybės – tai „specifiškos mus supančio pasaulio objektų ir reiškinių charakteristikos, turinčios teigiamos reikšmės vaikui, kolektyvui ar visuomenei“ (Etikos etiudai). Vertybės dažniausiai padeda žmogui ne tik orientuotis pasaulyje, bet ir pasirinkti tai, kas jame yra iš tikrųjų yra reikšminga. Todėl vykstant ugdymo procesui ir jo metu, labai svarbu padėti ugdytiniui išvelgti tikrąsias vertybes. Kaip teigia Martišauskienė, Schiller ir Brayant, vieni svarbiausių mūsų švietimo sistemos tikslų yra kūrybiškumo, vertybinių orientacijų ugdymas, politinės bei pilietinės, etninės ir tautinės kultūros perteikimas, visuomenės galių, garantuojančių žmogiškųjų išteklių ir aplinkos bei ūkio plėtrą, stiprinimas. Šie tikslai siejami su žmogaus turimomis kompetencijomis, apimančiomis žinias, vertybines nuostatas ir gebėjimus. Vertybės įprasmina žmogaus būtį, atskleidžia jo santykį su pasauliu, nes pateikia veiklos ir elgesio principines nuorodas. Tai paslaptiniausia žmogaus, kaip asmens, gyvenimo dalis, nes, nėra tiesiogiai pamatuojama, bet turinti labai daug įtakos žmogaus santykiams bei veiklai, nes teikia ypatingą kokybę. Vertybių ugdymo pagrindas yra dora (dorovė), tai aukščiausias žmogiškumo kriterijus ir pamatinė pilietiškumo ugdymo forma. Pateikiant konkrečią dorovinių vertybių sistemą susijusią su pilietiškumu, galima teigti, kad ją apima tokios vertybės, kaip sąžiningumas, teisingumas, teisėtumas, tolerancija ir Tėvynės meilė, nes jos jungia visas žmogaus ugdymo prielaidas, kurios skatina santaiką, solidarumą, kaip taikos ir laisvės nuostatas, kurios pasireiškia per gerumo, kito supratimo, gailestingumo, atlaidumo, artimo meilės, orumo, savigarbos vertybes. Šias vertybes ugdant, ypatingas vaidmuo tenka mokyklai, kuri lemia žmonių demokratinio mąstymo ir sąmonės, gyvenimo būdo formavimą. Ugdant vertybes ir jauno žmogaus nuostatas bei požiūrį į pasaulį svarbu ne tik ugdymo įstaigos darbas, bet didelę reikšmę ugdomosios veiklos organizavimo kokybei turi ir pirmoji bendruomenė, kurioje vaikas socializuojasi – tai šeima. Vertybių ugdymą įtakoja įvairūs veiksniai, tad plačiau šiuos reiškinius paanalizuosime kitame skyriuje.

Makro veiksmų poveikis vertybių ugdymui Ugdymas yra nesibaigiantis procesas, kurio metu kuriamas, auklėjamas ir lavinamas žmogus. Žmogus tapdamas asmenybe pasirenka tikslus, kurių

siekdamas tobulėja ir plečia savo akiratį. Ugdymo procesas yra neatsiejamas nuo jį įtakančių mikro ir makro veiksnių. Kadangi vertybės, dorovė, moralė žmogaus gyvenimui suteikia didžiausią prasmę, tai vertybių ugdymas yra žmogaus gyvenimo pagrindas ant kurio statomi asmenybės siekiai, idealiai, normos. Vertybių ugdymą Lietuvoje įtakoja ir įtakoja svarbiausi makro veiksniai: kultūra, politika, visuomenė, nes jie formuoja visos tautos požiūrį į gyvenimą ir vertybių ugdymą bei puoselėjimą. Mikro veiksniai – šeima, mokykla, bažnyčia ir bendraamžiai, padeda arba trukdo gilinti vertybines orientacijas. Darbe plačiau apžvelgsime šių veiksnių įtaką vertybių perdavimui jaunesnėms kartoms.